

Izpēte

**Cilvēktiesību ievērošana
Medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu
noteikšanas procesā**

Rīga, 2024

Saturs

Darbā izmantotie apzīmējumi.....	3
Ievads	4
1. Starptautiskie dokumenti, ECT lietas, atziņas/ Tiesības uz taisnīgu tiesu	6
1.1. ANO Konvencija.....	7
1.2. ECTK, ECT, ES dokumenti	10
2. MRPL jēdziens un noteikšanas mērķi.....	12
2.1. MRPL veidi.....	14
2.2. Kādos gadījumos nosaka MRPL.....	14
2.3. Termins “bīstams sabiedrībai”	16
3. Tiesības uz taisnīgu tiesu – dalība tiesas procesā	16
3.1. Normatīvais regulējums	16
3.2. Situācijas raksturojums	20
3.3. Secinājumi	26
4. Aizstāvis.....	28
4.1. Normatīvais regulējums.....	28
4.2. Situācijas raksturojums	29
4.3. Secinājumi	32
5. Pārstāvis	33
5.1. Normatīvais regulējums	33
5.2. Situācijas raksturojums	33
5.3. Secinājumi	39
6. Rekomendācijas	40

2. Darbā izmantotie apzīmējumi

ANO – Apvienoto Nāciju Organizācija

ANO Konvencija – ANO “Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām”

ANO Komiteja – ANO Personu ar invaliditāti tiesību komiteja

AT vai Senāts – Latvijas Republikas Augstākā tiesa

ECT – Eiropas Cilvēktiesību tiesa

ECTK – Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija

EK – Eiropas Komisija

EP – Eiropas Padome

ES Harta – Eiropas Savienības Pamattiesību harta

ES – Eiropas Savienība

MK – Ministru kabinets

LR vai Latvija – Latvijas Republika

ST – Satversmes tiesa

KL – Krimināllikums

KPL – Kriminālprocesa likums

3. Ievads

Gan Latvijas Republikas Satversme, gan starptautiskie cilvēktiesību dokumenti paredz ikvienam tiesības uz taisnīgu tiesu, tai skaitā arī personām ar invaliditāti. ANO Konvencija pat īpaši uzsver diskriminācijas aizliegumu attiecībā uz dažādu tiesību īstenošanu, arī – tiesību uz taisnīgu tiesu.

Tomēr jau vēsturiski veidojies, ka daļa sabiedrības – personas ar garīga rakstura traucējumiem – tikušas uzlūktas kā personas, kurām virkne tiesību tiek liegtas.

Viens no tiesību uz taisnīgu tiesu būtiskiem elementiem ir tiesības piedalīties tiesas sēdē. No vai Latvijai saistošajos cilvēktiesību dokumentos noteiktā izriet, ka valstij ir ne tikai jānodrošina personas tiesības uz pieeju tiesai nediskriminējot uz invaliditātes pamata, bet pat jānodrošina personām ar invaliditāti (tai skaitā, personām ar garīga rakstura traucējumiem) tiesvedības pielāgošanu, piemēram, nodrošinot tiesvedību vieglās valodas formātā.

Tomēr Latvijā tiesu praksē virknē gadījumu ir redzēts, ka procesos par medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu (turpmāk – MRPL) noteikšanu vai grozīšanu, pašas personas (šeit un turpmāk – persona, attiecībā uz kuru notiek process MRPL noteikšanai) piedalīšanās netiek uzskatīta par vērtību un tiek ignorēta, tāpat par vērtību netiek uzskatītas šīs personas tiesības un intereses procesā kopumā, nemaz nerunājot par to, ka process varētu būt kā speciāli pielāgots personām ar garīga rakstura traucējumiem.

Lai izpētītu patieso situāciju, tika analizēta lielākā daļa (vairāk kā 70%) tiesu lietu, kas tika izskatītas 2019. un 2020. gadā visās LR pirmās instances tiesās. Lietu izpēti veica Tiesībsarga biroja darbinieces: Gundega Bruņeniece, Inga Zonenberga un Ineta Piļāne. Lai gūtu pilnīgāku priekšstatu par to, kā tiek īstenotas personas cilvēktiesības, katrā lietā tika pētīti ne tikai tiesu nolēmumi, bet visi tiesā esošie konkrētās lietas materiāli – gan pirmstiesas procesa, gan tiesas procesa laikā. Kopumā izpētītas tika 110 krimināllietas, kurās tika lemts par MRPL piemērošanu. Tāpat izpētes laikā iegūta informācija no Tiesu administrācijas, Latvijas Zvērinātu advokātu padomes, vairākām Latvijas bāriņtiesām un citām personām, kas iesaistītas MRPL piemērošanas procesā.

Šī darba mērķi ir:

- 1) analizēt starptautisko un nacionālo regulējumu attiecībā uz personas tiesībām uz taisnīgu tiesu kriminālprocesā;
- 2) analizēt pastāvošo tiesu praksi lietās par MRPL noteikšanu;
- 3) analizējot normatīvo regulējumu un tiesu praksi, noteikt, kuri ir tie kritēriji, kas būtu jāņem vērā, organizējot procesu lietās par MRPL noteikšanu;
- 4) jau minētās analīzes rezultātā, izteikt priekšlikumus attiecībā uz tiesību normu piemērošanas prakses maiņu un/vai nepieciešamību grozīt normatīvo regulējumu.

Šī darba struktūra sastāv no sešām daļām. Pirmajā ir vispārīgi aplūkotas tiesības uz taisnīgu tiesu starptautiskajos dokumentos, spriedumos. Otrā nodaļa aplūko teoriju par MRPL. Nākamajās trīs nodaļās tiek apskatītas tēmas par personas dalību procesā, aizstāvi un pārstāvi. Par katru no šīm tēmām tiek aplūkots gan normatīvais regulējums, gan reālā situācija Latvijā, rezultātā arī kopsavelkot secinājumus. Pēdējā – sestajā – nodaļā apkopotas būtiskākās rekomendācijas, kas izriet no izpētes gaitā izdarītajiem secinājumiem.

Darbā netiek padziļināti aplūkoti problēmjautājumi saistībā ar tiesu psihiatrisko ekspertīžu veikšanu, kā arī netika pētītas lietas, kur tiek lemts par personām, kuras tiek atzītas par daļēji pieskaitāmām. Tāpat darbā netiek apskatīti jautājumi par tālāko procesu pēc tam, kad persona ir atzīta par nepieskaitāmu un personai noteikts MRPL. Visi minētie jautājumi noteikti būtu vērtīgi izpētes objekti arī nākotnē.

4. Starptautiskie dokumenti, ECT lietas, atziņas/ Tiesības uz taisnīgu tiesu

Tiesības uz taisnīgu tiesu ir noteiktas vairākos Latvijai saistošos starptautiskajos dokumentos, piemēram: ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācijā (10., 11.pantā), ANO Starptautiskajā paktā par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām (14., 15.pantā), Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijā (turpmāk – ECTK) (6.pantā), arī ECTK 7.protokolā (2., 3., 4.pantā), kā arī Eiropas Savienības Pamattiesību hartas (“Harta”) 47. un 48.pantā. Tāpat arī Satversmes 92.pants noteic, ka ikviens var aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā. Ikviens uzskatāms par nevainīgu, iekams viņa vaina nav atzīta saskaņā ar likumu. Nepamatota tiesību aizskārums gadījumā ikvienam ir tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu. Ikvienam ir tiesības uz advokāta palīdzību. Satversmes tiesas (turpmāk – ST) judikatūrā ir nostiprināta atziņa, ka Satversmes 92.pantā minētais jēdziens “taisnīga tiesa” ietver divus aspektus, proti, taisnīga tiesa kā neatkarīga tiesu varas institūcija, kas izskata lietu, un taisnīga tiesa kā pienācīgs, tiesiskai valstij atbilstošs process, kurā lieta tiek izskatīta. Pirmajā aspektā šis jēdziens tulkojams sasaistē ar Satversmes 6.nodaļu, otrajā – kopsakarā ar tiesiskas valsts principu, kas izriet no Satversmes 1. panta.¹

Taisnīga tiesa kā pienācīgs, tiesiskai valstij atbilstošs tiesas process aptver vairākus elementus – savstarpēji saistītas tiesības. Tajā ietilpst, piemēram, tiesības uz pieeju tiesai, pušu līdztiesības un sacīkstes princips, tiesības tikt uzklautam, tiesības uz motivētu tiesas spriedumu, tiesības uz advokāta palīdzību, tiesības uz pārsūdzību.

Tiesības uz taisnīgu tiesu ietver sevī procesuālas garantijas, bez kuru ievērošanas lietas iztiesāšanu (un pieņemto spriedumu) nevar uzskatīt par atbilstošu cilvēktiesību standartiem. Šīs tiesības aptver dažādus aspektus — tiesas taisnīguma, atklātuma, neatkarības, savlaicīguma, objektivitātes un likumības principus, tiesas sprieduma publiskošanu, nevainīguma prezumpciju un citas garantijas tiesas procesā iesaistītajām pusēm.²

¹ Sk., piem., Satversmes tiesas 2002. gada 5. marta sprieduma lietā Nr. 2001-10-01 secinājumu daļas 2. punktu, Satversmes tiesas 2006. gada 14. marta sprieduma lietā Nr. 2005-18-01 8. punktu, Satversmes tiesas 2006. gada 20. decembra sprieduma lietā Nr. 2006-12-01 9.3. punktu un Satversmes tiesas 2008. gada 5. novembra sprieduma lietā Nr. 2008-04-01 8. punktu.

² Sk., piem., Satversmes tiesas 2010. gada 17. maija sprieduma lietā Nr. 2009-93-01 8.3. punktu.

4.1. ANO Konvencija

ANO Konvencija īpaši uzsver diskriminācijas aizliegumu attiecībā uz dažādu tiesību īstenošanu, tai skaitā, attiecībā uz tiesību uz taisnīgu tiesu īstenošanu. ANO Konvencijas 2.pantā skaidrots, ka “diskriminācija invaliditātes dēļ” nozīmē jebkāda veida nošķiršanu, izslēgšanu vai ierobežošanu invaliditātes dēļ, kuras mērķis ir traucēt vai pilnībā nepieļaut visu politisko, ekonomisko, sociālo, kultūras, pilsonisko vai citu cilvēktiesību un pamatbrīvību atzīšanu, izmantošanu vai īstenošanu vienlīdzīgi ar citiem, vai kurai ir tādas sekas. Un, atbilstoši ANO Konvencijas 1.pantam, pie personām ar invaliditāti pieder arī personas, kurām ir ilgstoši garīgi traucējumi.

Viens no tiesību uz taisnīgu tiesu būtiskiem pamatelementiem ir efektīva tiesas pieejamība, jo pretējā gadījumā, ja tā netiek nodrošināta, vispār nevar runāt par šīs tiesības nodrošināšanu. Īpaši akcentējot personas ar invaliditāti tiesības, ANO Konvencijas 13.pants paredz:

1. Dalībvalstis nodrošina efektīvu tiesas pieejamību personām ar invaliditāti vienlīdzīgi ar citiem, tostarp nodrošinot procesuālus un vecumam atbilstošus pielāgojumus, lai atvieglotu viņu kā tiešu un netiešu procesa dalībnieku, tostarp kā liecinieku, lomu visās tiesvedības stadijās, tostarp izmeklēšanas un citās pirmstiesas stadijās.

2. Lai sekmētu efektīvu tiesas pieejamību personām ar invaliditāti, dalībvalstis veicina atbilstošu apmācību darbiniekiem, kas strādā tiesu administrācijas jomā, tostarp policijas un cietumu personālam.

ANO Personu ar invaliditāti tiesību komiteja (turpmāk – ANO Komiteja) par šī panta īstenošanu nav sniegusi atsevišķu Vispārējo komentāru, bet šo tiesību īstenošana tiek atrunāta vairākos citos ANO Komitejas vispārējos komentāros, kā, piemēram, Vispārējā komentārā Nr.1 “Vienlīdzīga tiesībspējas atzīšana”, Vispārējā komentārā Nr.2 “Pieejamība” un Vispārējā komentārā Nr.6 “Par vienlīdzību un nediskrimināciju”.

Vispārējā komentāra Nr.6 "Par vienlīdzību un nediskrimināciju" 25.punkta "d" apakšpunktā norādīts: Tiesas pieejamības kontekstā "procesuālus pielāgojumus" nevajadzētu jaukt ar saprātīgu pielāgojumu; lai gan uz saprātīgu pielāgojumu attiecas samērīguma princips, tas neattiecas uz procesuāliem pielāgojumiem. Tālāk jau analizējot vienlīdzības un nediskriminācijas saistību ar 13.pantā paredzētajām tiesību uz taisnīgu tiesu garantijām, 51.punktā tiek secināts: 5. pantā minētās tiesības un pienākumi saistībā ar vienlīdzību un nediskrimināciju rada īpašus jautājumus saistībā ar 13.pantu, kurā cita starpā pausts aicinājums nodrošināt procesuālus un vecumam atbilstošus pielāgojumus. Minētie pielāgojumi ir atšķirami no saprātīga pielāgojuma, jo uz procesuāliem pielāgojumiem neattiecas samērīguma princips. Procesuāls pielāgojums ir, piemēram, dažādu tādu saziņas metožu atzīšana, ko personas ar invaliditāti izmanto tiesās un tribunālos. Vecumam atbilstošs pielāgojums var būt tādas informācijas izplatīšana par sūdzību iesniegšanas mehānismiem un tiesas pieejamību, kurā lietota vecumam atbilstoša un vienkārša valoda. Savukārt 52. punktā jau tiek norādīts, ka, lai nodrošinātu efektīvu tiesas pieejamību, procesam ir jābūt tādām, kas pieļauj līdzdalību un ir pārskatāmas. Norādot, ka līdzdalību veicinoši pasākumi ir:

- a) informācijas sniegšana saprotamā un pieejamā veidā;
- b) dažādu saziņas veidu atzīšana un pielāgošana;
- c) fiziska pieejamība visos procesa posmos;
- d) finansiāla palīdzība situācijās, kad attiecīgā gadījumā ir nepieciešama juridiskā palīdzība un tiek veikta tiesību aktos paredzēta līdzekļu un lietas apstākļu pārbaude.

ANO Komitejas Vispārējā komentāra Nr. 2 "Pieejamība" 37. punktā noteikts, ka tiesa faktiski nav pieejama, ja ēkas, kurās atrodas tiesībaizsardzības un tiesu iestādes, nav fiziski pieejamas vai ja to pakalpojumi, informācija un komunikācija netiek nodrošināta personām ar invaliditāti pieejamā veidā.

2020. gadā tika pieņemti ANO Starptautiskie principi un pamatnostādnes par tiesas pieejamību personām ar invaliditāti, kuru mērķis ir palīdzēt valstīm un citiem dalībniekiem izstrādāt, attīstīt, pārveidot un īstenot tieslietu sistēmas, kas nodrošina vienlīdzīgu tiesas pieejamību visām personām ar invaliditāti neatkarīgi no viņu lomām šajā procesā saskaņā ar ANO Konvenciju.

1.princips nosaka, ka visām personām ar invaliditāti ir rīcībspēja, tādēļ nevienam nedrīkst liegt tiesas pieejamību invaliditātes dēļ. Skaidrojot šo principu, tiek norādīts: jāatzīst un jāpieņem personu ar invaliditāti pilnīgas spējas un tiesības piedalīties visu tiesu, tiesām pielīdzināmu institūciju un forumu procesos; jāatceļ vai jāgroza visi likumi, noteikumi, politika, pamatnostādnes un prakse, kas tieši vai netieši ierobežo personu ar invaliditāti rīcībspēju, ieskaitot tos, kas atļauj lēmuma pieņemšanu personas vietā, un tos, kas pieprasa, ka personai jābūt “pieskaitāmai”, lai rīkotos, tādējādi liedzot personām ar invaliditāti vienlīdzīgu tiesas pieejamību; jāatceļ vai jāgroza visi likumi, noteikumi, politika, pamatnostādnes un prakse, kas nosaka un piemēro doktrīnas “nespēja stāties tiesas priekšā” un “nespēja iesniegt prasību”, kas liedz personām ar invaliditāti piedalīties tiesas procesos, pamatojoties uz jautājumiem par to rīcībspēju vai lēmumiem; jāatceļ vai jāgroza visi likumi, noteikumi, politika, pamatnostādnes un prakse, kas pilnvaro vai citādi dod iespēju medicīnas speciālistiem būt vienīgajiem vai vēlamākajiem “ekspertiem”, kas nosaka vai izsaka viedokli par personas spēju pieņemt lēmumus, liecināt vai kādam citam mērķim, u.c.

Tātad, kā izriet no Latvijai saistošajos cilvēktiesību dokumentos noteiktā, valstij ne tikai jānodrošina personas tiesības uz pieeju tiesai nediskriminējot uz invaliditātes pamata, bet pat jānodrošina personām ar invaliditāti (tai skaitā, personām ar garīga rakstura traucējumiem) tiesvedības pielāgošanu, piemēram, nodrošinot tiesvedību vieglās valodas formātā. Šādu rekomendāciju Latvijai ir sniegusi arī ANO Komiteja.

4.2. ECTK, ECT, ES dokumenti

ECTK 6.panta pirmā daļa attiecas uz lietu iztiesāšanu gan civilprocesā, gan arī kriminālprocesā un nosaka, ka ikvienam ir tiesības, nosakot civilo tiesību un pienākumu vai viņam izvirzītās apsūdzības krimināllietā pamatotību, uz taisnīgu un atklātu lietas savlaicīgu izskatīšanu neatkarīgā un objektīvā ar likumu noteiktā tiesā.

Minētā panta otrā un trešā daļa, savukārt, ir piemērojama tikai attiecībā uz tām personām, kurām ir izvirzīta apsūdzība kriminālprocesā. Šo tiesību lokā ietilpst nevainīguma prezumpcija, tiesības tikt nekavējoties informētam saprotamā valodā un detalizēti par izvirzītās apsūdzības raksturu un iemeslu, tiesības uz attiecīgu laiku un līdzekļiem, lai sagatavotu savu aizstāvību, tiesības aizstāvēt sevi pašam vai saņemt paša izvēlētu juridisku palīdzību, vai, ja trūkst līdzekļu, lai segtu izdevumus par šo juridisko palīdzību, saņemt to bez maksas. Tāpat ECTK 6.pants paredz tiesības noprotināt lieciniekus, kā arī saņemt bezmaksas tulka pakalpojumus, ja persona nesaprot tiesā lietoto valodu vai nerunā tajā.

ECTK 6.pants savā būtībā garantē apsūdzētā tiesības efektīvi piedalīties lietas iztiesāšanā krimināllietā, kas sevī ietver tostarp ne tikai viņa tiesības atrasties klāt lietas iztiesāšanā, bet arī tiesības dzirdēt un sekot līdzī procesa norisei. Tiesības uz sacīkstes procesu nozīmē, ka krimināllietā apsūdzības uzturētājam un apsūdzētajam ir jābūt nodrošinātai iespējai uzzināt un izteikties par otras puses secinājumiem un iesniegtajiem pierādījumiem.³ Advokāta palīdzībai jābūt kvalitatīvai nevis tikai formālai.⁴

Tāpat ECT 2021.gada lietā *Hasáliková pret Slovākiju*, kur apsūdzētā bija ar intelektuālās attīstības traucējumiem, norādīja, ka jautājums par efektīvas dalības procesā nenodrošināšanu var rasties arī situācijā, kad atbildīgās iestādes neņem vērā neaizsargāto (piemēram, personu ar invaliditāti) apsūdzēto īpašās vajadzības. Konkrētajā situācijā gan ECT neuzskatīja, ka bija pietiekamas norādes, kas prasītu iestādēm uzskatīt iesniedzēju par īpaši neaizsargātu personu un veikt atbilstošus pielāgojumus.⁵

³ ECT 1991.gada 28.augusta spriedums lietā *Brandstetter v. Austria* (iesniegumu Nr.11170/84, Nr.12876/87 un Nr.13468/87), 67.punkts; ECT 2018.gada 18.decembra spriedums lietā *Murtazaliyeva v. Russia* (iesnieguma Nr.36658/05), 91.punkts.

⁴ ECT spriedums lietā *Beiere v. Latvia*, sk. arī *Pereira v. Portugal*, u.c.

⁵ ECT 2021.gada spriedums lietā *Hasáliková v. Slovakia* (iesnieguma Nr.39654/15), 69.punkts.

Eiropas Savienība (turpmāk – ES) ir pieņēmusi arī vairākus tiesību aktus par īpašiem aizsardzības pasākumiem personām ar invaliditāti kriminālprocesos. Piemēram, Direktīva par tiesībām uz informāciju kriminālprocesā⁶ paredz dalībvalstīm pienākumu nodrošināt, ka informācija tiek sniegta vienkāršā un saprotamā valodā, ņemot vērā neaizsargātu aizdomās turēto un neaizsargātu apsūdzēto personu īpašās vajadzības. Savukārt Direktīva par tiesībām uz advokāta palīdzību⁷ paredz dalībvalstīm pienākumu nodrošināt, ka, to piemērojot, tiek ņemtas vērā neaizsargātu aizdomās turēto un neaizsargātu apsūdzēto personu īpašās vajadzības. Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvā (ES) 2016/343 (2016.gada 9.marts) par to, lai nostiprinātu konkrētus nevainīguma prezumpcijas aspektus un tiesības piedalīties klātienē lietas izskatīšanā tiesā kriminālprocesā ir uzsvērts, ka piedalīšanās klātienē lietas iztiesāšanā ir personas tiesības.⁸ Tas nozīmē, ka valstij ir pienākums nodrošināt, ka persona var praktiski un efektīvi īstenot tiesības uz taisnīgu tiesu un taisnīgu procesu un piedalīties krimināllietas iztiesāšanā. Visbeidzot, Eiropas Komisija (turpmāk – EK) arī pieņēmusi lēmumu, kurā tā ierosina procesuālās garantijas neaizsargātām aizdomās turētām vai apsūdzētām personām kriminālprocesā.⁹

⁶ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/ALL/?uri=CELEX%3A32012L0013>

⁷ <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2013/48/oj/?locale=LV>

⁸ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=celex%3A32016L0343>

⁹ [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX:32013H1224\(02\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX:32013H1224(02))

5. MRPL jēdziens un noteikšanas mērķi

MRPL ir viens no krimināltiesiskiem piespiedu līdzekļiem saistībā ar noziedzīgu nodarījumu.

MRPL ir īpašs krimināltiesisks institūts – tie ir pieskaitāmi citiem krimināltiesībās paredzētajiem piespiedu ietekmēšanas līdzekļiem, jo to realizāciju nodrošina valsts piespiedu kārtā ar attiecīgu institūciju palīdzību. MRPL ir īpašs krimināltiesisks piespiedu ietekmēšanas veids, kā procesuāli vērsties pret noziedzīgu nodarījumu izdarījušām personām ar psihiskiem traucējumiem vai slimībām.¹⁰

Krimināllikuma (turpmāk – KL) 13.panta pirmā daļa paredz, ka pie kriminālatbildības nav saucama persona, kas nodarījuma izdarīšanas laikā atradusies nepieskaitāmības stāvoklī, tas ir, psihisko traucējumu vai garīgās atpalicības dēļ¹¹ nav varējusi saprast savu darbību vai to vadīt.

Nepieskaitāmības stāvoklis izslēdz personas kriminālatbildību. Personas nepieskaitāmības stāvoklim ir divi galvenie kritēriji: psihiskie traucējumi vai viņas garīgā atpalicība (medicīniskais kritērijs) un – nav varējusi saprast savu darbību vai savu darbību vadīt (juridiskais kritērijs).¹² Tātad noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdī persona nav varējusi saprast savu darbību vai, kaut arī varējusi saprast savu darbību, nav bijusi spējīga to vadīt.¹³

Savukārt personai, kas atzīta par nepieskaitāmu, tiesa var piemērot KL noteiktos MRPL, kurus var piemērot arī personām, kas atzītas par ierobežoti pieskaitāmām, bet, kā jau tika minēts ievadā, šajā darbā netiks analizēts regulējums un gadījumi, kas attiecas uz ierobežotu pieskaitāmību. Turpmākajā darbā tiks runāts tikai par MRPL un to piemērošanu personām saistībā ar nepieskaitāmību.

¹⁰ Stumbergs R. Medicīniska rakstura piespiedu līdzekļa piemērošana un turpināšana kriminālprocesā. Jurista Vārds, 05.12.2017., Nr.50 (1004), 17.-23.lpp.

¹¹ Personas ar garīga rakstura traucējumiem ir personas ar intelektuālās attīstības traucējumiem un personas ar psihosociāliem traucējumiem. Vairākumā gadījumu personām ar garīga rakstura traucējumiem ir noteikta invaliditāte. Personas ar garīga rakstura traucējumiem ir sarežģīta un neviendabīga personu grupa – pastāv liela iekšējā daudzveidība, ko nosaka traucējuma veids, tā izpausmes un smaguma pakāpe, kopējais veselības stāvoklis, vecums, sociālā situācija, kā arī daudz citu faktoru.

¹² Krastiņš U., Liholaja V. Krimināllikuma komentāri. Pirmā daļa. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2018, 81.lpp.

¹³ Mincs P. Krimināltiesību kurss. Vispārīgā daļa. Ar U. Krastiņa komentāriem. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 81.lpp.

Tiek atzīts, ka MRPL piemēro, lai:

- 1) sekmētu personas, kura sirgst ar psihiskiem traucējumiem vai slimībām, psihiskās veselības uzlabošanu un atjaunošanu;
- 2) aizsargātu sabiedriskās intereses – novērstu jaunu kaitīgo nodarījumu izdarīšanas iespējamību.¹⁴

Ja pēdējais mērķis ir pilnībā saprotams un atbalstāms, un uz to arī būtu jākoncentrējas gan nosakot MRPL, gan lemjot par tā grozīšanu, tad par pirmo mūsdienās ir dažādi viedokļi. Tā kā piespiedu ārstēšana pati par sevi ir psihiska trauma personai, tad pastāv arī viedoklis, ka šādā veidā personai nav iespējams sniegt palīdzību, bet daudzos gadījumos tikai vēl dziļāk to traumēt. ANO Speciālais ziņotājs Spīdzināšanas novēršanas jautājumos pat secinājis, ka pie noteiktiem apstākļiem piespiedu ārstēšana var sasniegt spīdzināšanas vai necilvēcīgas apiešanās līmeni.¹⁵

Latvijas Republikas Augstākās tiesas (turpmāk – AT vai Senāts) pētījumā par tiesu praksi kriminālprocesā, nosakot MRPL,¹⁶ ir konstatēts, ka MRPL noteikšanas un piemērošanas mērķis nav personas sodīšana par kaitīga nodarījuma izdarīšanu. Tāpat MRPL piemērošana nav kriminālsoda aizstājējs gadījumā, kad kriminālsoda piemērošana nav pieļaujama noziedzīga nodarījuma sastāva (noziedzīga nodarījuma subjekta) neesības dēļ.

Senāts apstiprinājis, ka tiesai ir saistošs Kriminālprocesa likuma (turpmāk – KPL) 12.pantā noteiktais, proti, kriminālprocesu veic, ievērojot starptautiski atzītās cilvēktiesības un nepieļaujot neattaisnotu kriminālprocesuālo pienākumu uzlikšanu vai nesamērīgu iejaukšanos personas dzīvē, un cilvēktiesības var ierobežot tikai tajos gadījumos, kad to prasa sabiedrības drošības apsvērumi un tikai KPL noteiktajā kārtībā atbilstoši noziedzīgā nodarījuma raksturam un bīstamībai.

¹⁴ Augstākās tiesas tiesu prakses apkopojums, "Tiesu prakse kriminālprocesā, nosakot medicīniska rakstura piespiedu līdzekļus", 2011/2012. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/tiesu-prakses-apkopojuumi/kriminaltiesibas>

¹⁵ FRA pētījums "Involuntary placement and involuntary treatment of persons with mental health problems"; 23.lpp.

¹⁶ Augstākās tiesas tiesu prakses apkopojums "Tiesu prakse kriminālprocesā, nosakot medicīniska rakstura piespiedu līdzekļus", 2011/2012. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/tiesu-prakses-apkopojuumi/kriminaltiesibas>

5.1. MRPL veidi

KL 68.panta pirmā daļa paredz, ka personām, kas izdarījušas KL paredzētos nodarījumus, bet sirgst ar psihiskiem traucējumiem un ir atzītas par nepieskaitāmām, var noteikt šādus MRPL:

- 1) ambulatora ārstēšana medicīnas iestādē;
- 2) ārstēšana vispārēja tipa psihiatriskajā slimnīcā (nodaļā);
- 3) ārstēšana specializētā psihiatriskajā slimnīcā (nodaļā) ar apsardzi.

Savukārt panta otrā daļa nosaka – ja šī persona pēc izdarītā nodarījuma rakstura un sava psihiskā stāvokļa dēļ nav bīstama sabiedrībai, tiesa var nodot to tuvinieku vai citu personu, kas veic slimnieku kopšanu, gādībā.

Saskaņā ar Sodū reģistra datiem, visvairāk tiek lemts piemērot tieši otro veidu – ārstēšanu vispārēja tipa psihiatriskajā slimnīcā. Tātad lielākajā vairumā gadījumu, MRPL piemērošanas gadījumā ir runa arī par tiesību uz brīvību ierobežojumu.¹⁷

5.2. Kādos gadījumos nosaka MRPL

KL 69.panta pirmā daļa nosaka, ka tiesa var noteikt šajā likumā paredzētos MRPL personām, kuras izdarījušas šajā likumā paredzētos nodarījumus, būdamas nepieskaitāmības stāvoklī, vai pēc nodarījuma izdarīšanas vai sprieduma pasludināšanas saslimušas ar psihisku slimību, kas atņēmusi tām spēju saprast savu darbību vai to vadīt, ja šīs personas pēc izdarītā nodarījuma rakstura un sava psihiskā stāvokļa dēļ ir bīstamas sabiedrībai. Tātad, var tikt izdalīti 3 priekšnoteikumi, kam obligāti jāizpildās, lai tiesa varētu lemt par MRPL noteikšanu personai:

- 1) izdarīts KL paredzētais noziedzīgais nodarījums;
- 2) personai ir psihiski traucējumi un tā ir atzīta par nepieskaitāmu;
- 3) persona pēc izdarītā nodarījuma rakstura un sava psihiskā stāvokļa ir bīstama sabiedrībai.

¹⁷ <https://likumi.lv/ta/id/314366-par-konceptualo-zinojumu-par-risinajumu-mediciniska-rakstura-piespiedu-lidzекla-izpildes-regulejumam>

Tātad, no šīs tiesību normas tieši izriet, ka “sabiedriskā bīstamība” ir jākonstatē visos gadījumos, kad personai nolemj piemērot MRPL, arī ambulatoru ārstēšanu, jo tas ir viens no obligāti konstatējamajiem apstākļiem. Ja netiek konstatēta bīstamība sabiedrībai, nedrīkst piemērot jebkāda veida MRPL. Turklāt, saskaņā ar normā minēto, bīstamība sabiedrībai jākonstatē gan attiecībā uz personas izdarītā nodarījuma raksturu, gan personas psihisko stāvokli.

Senāts atzinis, ka atbilstoši KL 69.panta pirmajai un otrajai daļai, pamats MRPL noteikšanai un ārstniecības iestādes tipa noteikšanai ir:

- 1) izdarītā nodarījuma raksturs,
- 2) psihiskā slimība (stāvoklis),
- 3) personas bīstamība sabiedrībai,

proti, visi trīs nosacījumi kopā.¹⁸ Senāts atzīst: ECT ir norādījusi, ka indivīda fiziskā brīvība ir pirmās pakāpes cilvēktiesības, kas attiecas uz indivīda fiziskās drošības aizsardzību, tāpēc ECTK 5.panta pirmajā daļā ietvertais pamats brīvības ierobežošanai jāvērtē kā izņēmums un jāinterpretē šauri, lai nodrošinātu, ka personai brīvība netiek atņemta netaisnīgi. Indivīda aizturēšana ir pieļaujama tikai kā galējs līdzeklis gadījumos, kad mazāk ierobežojoši līdzekļi ir izvērtēti, tomēr tikuši atzīti par nepietiekamiem, lai nodrošinātu indivīda vai sabiedrības kopējās intereses. Minētais attiecināms arī uz garīgi slimu personu brīvības ierobežošanu, proti, mentālajai saslimšanai vai saslimšanas smaguma pakāpei ir jābūt tādai, ka nepieciešama piespiedu “ieslēgšana”, un tās turpmāka piemērošana ir pamatota ar slimības turpināšanos.¹⁹ ST ir atzinusi, ka Satversmes 96.pantā ietvertās tiesības var ierobežot, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību. Tāpat ST ir arī atzinusi, ka minētās tiesības var ierobežot, ja šis ierobežojums ir samērīgs. Turklāt, vērtējot ierobežojuma samērīgumu, ir jāņem vērā, ka šis ierobežojums nosakāms tādā veidā un apjomā, kādā tas būtu vislabvēlīgākais un visvairāk vajadzīgs pašai personai.²⁰

¹⁸ Augstākās tiesas Senāts apkopojums par medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanas problēmjautājumiem Senāta nolēmumos (2017–2020), 13.lpp (2017.gada lēmums lietā Nr. SKK-[D]/2017).

¹⁹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2014.gada 23.septembra sprieduma lietā O.G. pret Latviju, iesnieguma Nr.66095/0981, 97.punkts.

²⁰ Satversmes tiesas 2005.gada 26.janvāra sprieduma lietā Nr.2004-17-01 11.punkts, Satversmes tiesas 2010.gada 27.decembra sprieduma lietā Nr.2010-38-01 11.punkts.

5.3. Termins “bīstams sabiedrībai”

Šis termins ne KL, ne KPL netiek skaidrots. Zināmu ieskatu šī termina izpratnē var meklēt AT atziņās. Tā, piemēram, 2018.gada lēmumā lietā Nr. SKK-[GH]/2018 Senāts secina: “Personas sabiedriskā bīstamība nav medicīnisks kritērijs un to, vai persona ir bīstama sabiedrībai, tiesai ir jāvērtē, ņemot vērā gan personas veselības stāvokli, gan arī citus konkrētās lietas faktiskos apstākļus.”, bet 2018.gada lēmumā lietā Nr. SKK-[LZ]/2018 jau tas tiek noteikts vēl detalizētāk:

“Personas sabiedriskā bīstamība jāvērtē arī saistībā ar noziedzīgā nodarījuma raksturu un sabiedrisko bīstamību, piemērotā medicīniska rakstura piespiedu līdzekļa ilgumu samērojot ar brīvības atņemšanas soda laiku, kādu var noteikt par attiecīgo nodarījumu, kā arī ar citiem uz konkrētu personu attiecināmiem apstākļiem. Senāts vēlreiz uzsver, ka bīstamība sabiedrībai ir vērtējams jēdziens, ko sākotnēji izvērtē eksperti, ārsts, speciālists, ārstu konsīlijs, bet galīgo vērtējumu sniedz tiesa”.

6. Tiesības uz taisnīgu tiesu – dalība tiesas procesā

6.1. Normatīvais regulējums

Kā jau tika konstatēts (skatīt [1. nodaļu](#)) – gan Satversmes 92.pants, gan ECTK 6.pants un citi starptautiskie cilvēktiesību dokumenti paredz ikvienam tiesības uz taisnīgu tiesu, tai skaitā arī personām ar invaliditāti.

Satversmes 92.panta pirmais teikums nosaka, ka ikviens var aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā. KPL 15.pantā noteikts, ka ikvienam ir tiesības uz lietas izskatīšanu taisnīgā, objektīvā un neatkarīgā tiesā.

Saskaņā ar likuma “Par tiesu varu” 3.panta otro daļu katrai personai ir garantētas tiesības, lai uz pilnīgas līdztiesības pamata, atklāti izskatot lietu neatkarīgā un objektīvā tiesā, tiktu noteiktas šīs personas tiesības un pienākumi vai pret to vērstās apsūdzības pamatotība, ievērojot visas taisnīguma prasības.

Tiesību uz taisnīgu tiesu garantijām ir jābūt efektīvām, praksē saprātīgi īstenojamām, ne teorētiskām. Arī vienas garantijas efektivitātes trūkums var novest pie visa procesa netaisnīguma un netaisnīga rezultāta. Turklāt, ko īpaši vērts atzīmēt, – lai konstatētu tiesību uz taisnīgu tiesu pārkāpumu, nav būtiski noskaidrot, vai pārkāpums konkrētajā gadījumā tiešām novedis pie netaisnīga rezultāta.²¹

Viens no tiesību uz taisnīgu tiesu būtiskiem elementiem ir tiesības piedalīties tiesas sēdē. Īpaši akcentējot personas ar invaliditāti tiesības, ANO Konvencijas 13.pants paredz:

1. Dalībvalstis nodrošina efektīvu tiesas pieejamību personām ar invaliditāti vienlīdzīgi ar citiem, tostarp nodrošinot procesuālus un vecumam atbilstošus pielāgojumus, lai atvieglotu viņu kā tiešu un netiešu procesa dalībnieku, tostarp kā liecinieku, lomu visās tiesvedības stadijās, tostarp izmeklēšanas un citās pirmstiesas stadijās.

2. Lai sekmētu efektīvu tiesas pieejamību personām ar invaliditāti, dalībvalstis veicina atbilstošu apmācību darbiniekiem, kas strādā tiesu administrācijas jomā, tostarp policijas un cietumu personālam.

No kriminālprocesa mērķa un tiesībām uz taisnīgu tiesu izriet, ka apsūdzētās personas efektīva piedalīšanās klātienē lietas iztiesāšanā ir kriminālprocesa pamatu veidojošs elements.²²

²¹ Briede J., Višķere I., Litvins G., Bitāns A., Danovskis E. Komentārs Satversmes 92.pantam. Grām.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 125.lpp.

²² Kulmanis Oskars. Krimināllietu iztiesāšana rakstveida procesā. Augstākās Tiesas Biļetens Nr.23, 2021, 61.-64.lpp.

ECT atzinusi, ka personas tiesības būt klāt tiesas sēdē un personīgi izteikties par lietas apstākļiem ir īpaši svarīgas krimināllietās.²³ Bez personas klātbūtnes ir grūti saprast, kā viņa varētu izmantot īpašās tiesības, kas noteiktas ECTK 6. panta trešajā daļā, piemēram, tiesības “aizstāvēt sevi pašam”. Tāpēc pienākums garantēt, ka krimināllieta izskatāma, klātesot tiesājamai personai ir viena no ECTK 6. panta pamatprasībām.²⁴ Turklāt tiesības būt klāt tiesas sēdē ļauj pašai personai pārliecināties par aizstāvības precizitāti un salīdzināt to ar cietušo un liecinieku paziņojumiem.²⁵ Krimināltiesiska rakstura lietu tiesa bez personas klātbūtnes var izskatīt vienīgi tad, ja persona pati ir atteikusies no šīm tiesībām, piemēram, apzināti izvairoties no ierašanās uz tiesas sēdi.²⁶ Papildu izņēmums no nosacījuma, ka krimināllieta izskatāma, klātesot tiesājamai personai, var būt pieļaujams vēl vienīgi tās instances tiesā, kas nevērtē faktiskos apstākļus (pierādījumus).²⁷

Arī Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvā (ES) 2016/343 (2016.gada 9.marts) par to, lai nostiprinātu konkrētus nevainīguma prezumpcijas aspektus un tiesības piedalīties klātienē lietas izskatīšanā tiesā kriminālprocesā ir uzsvērts, ka piedalīšanās klātienē lietas iztiesāšanā ir personas tiesības. Atkāpes no šīm tiesībām normālos apstākļos iespējamas vien pēc pašas personas iniciatīvas. Tas nozīmē, ka valstij ir pienākums nodrošināt, ka persona var praktiski un efektīvi īstenot tiesības uz taisnīgu tiesu un taisnīgu procesu un piedalīties krimināllietas iztiesāšanā.

²³ Sk. ECT sprieduma Jussila v. Finland. 73053/01, 23.11.2006. Para 40.

²⁴ European Court of Human Rights. Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights – Right to a fair trial (criminal limb). Updated on 30 April 2020, p.49.

²⁵ Ibid.

²⁶ Sk., piem., ECT sprieduma Lena Atanasova v. Bulgaria. 52009/07, 26.01.2017. Para 52.

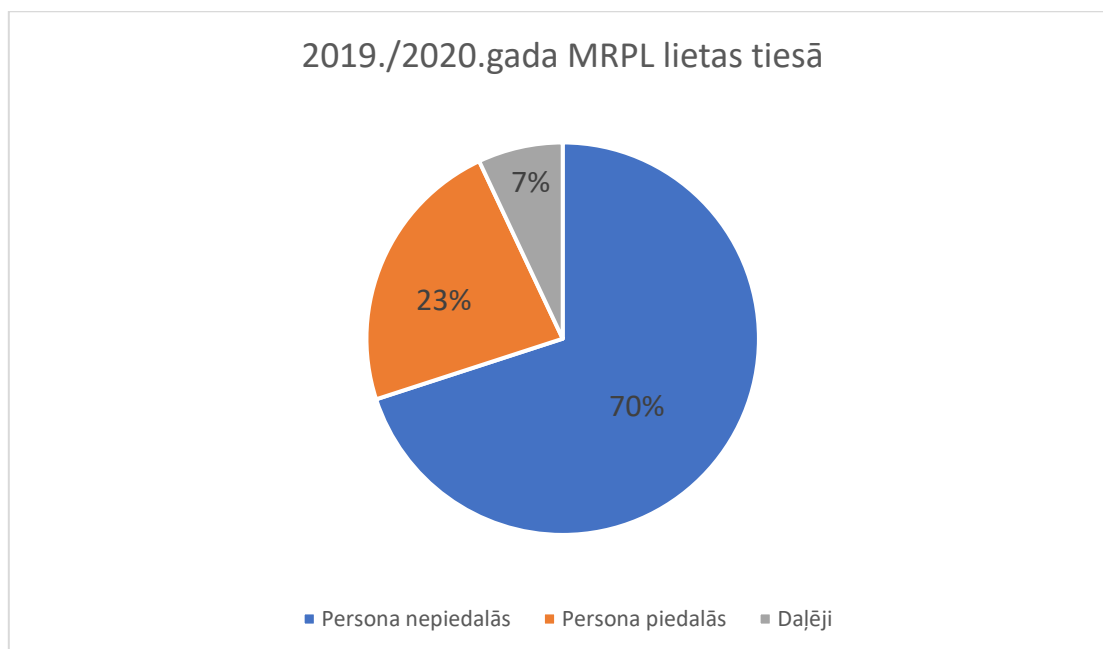
²⁷ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R.Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 137.lpp.

Iespējams, iemesls tam, ka LR tiesās procesos par MRPL noteikšanu bieži persona nepiedalās tiesas procesā, ir gramatiska atsevišķu KPL pantu piemērošana. KPL 75.panta pirmā daļa nosaka, ka personai, kura noziedzīgu nodarījumu izdarījusi, būdama nepieskaitāmības stāvoklī, bet saskaņā ar tiesu psihiatriskās ekspertīzes atzinumu var piedalīties kriminālprocesā par MRPL noteikšanu, ir tādas pašas tiesības kā apsūdzētajam, izņemot tiesības atteikties no aizstāvja un tiesības uzstāties tiesas debatēs. Savukārt minētā panta trešā daļa nosaka, ja saskaņā ar tiesu psihiatriskās ekspertīzes atzinumu persona nevar piedalīties kriminālprocesā, visas šīs personas tiesības uz aizstāvību īsteno tās aizstāvis un pārstāvis. Līdzīgas norādes uz to, ka personas dalība procesā atkarīga no tiesu psihiatriskās ekspertīzes atzinuma, atrodamas arī citos KPL pantos, piemēram, KPL 602.panta otrajā daļā noteikts, ja persona, attiecībā uz kuru notiek process MRPL noteikšanai, atrodas ārstniecības iestādē, tiesnesis dod rīkojumu nogādāt šo personu uz tiesas sēdi, izņemot gadījumu, kad saskaņā ar ārsta (eksperta) atzinumu tas nav pieļaujams vai nav ieteicams personas veselības stāvokļa dēļ. Arī KPL 603.panta pirmajā daļā noteikts, ka krimināllietu par MRPL noteikšanu izskata slēgtā tiesas sēdē, piedaloties prokuroram, aizstāvim, personas pārstāvim un ekspertam psihiatram, kā arī personai, kurai tiek noteikts MRPL, izņemot gadījumu, kad saskaņā ar ārsta (eksperta) atzinumu tas nav pieļaujams vai nav ieteicams personas veselības stāvokļa dēļ.

Tomēr jāatceras, ka LR kā demokrātiskā valstī netiek pielietota tikai likumu gramatiskā iztulkošanas metode. KPL 2.panta pirmā daļa paredz, ka kriminālprocesu nosaka Satversme, starptautiskās tiesību normas un šis likums. Tātad, attiecībā uz personas tiesībām piedalīties procesā, nevar tikai gramatiski skatīt KPL normas, ignorējot Satversmes 92.pantu un starptautiskos cilvēktiesību dokumentus, kas garantē personai tiesības uz taisnīgu tiesu un diskriminācijas aizliegumu.

6.2. Situācijas raksturojums

No analizētajām 110 lietām, persona tiesas procesā nepiedalījās 76 lietās, bet piedalījās – 34 lietās. Tātad, procentuāli, ~70% gadījumu persona nepiedalījās procesos un tikai ~30 % gadījumu, tai bija ļauts piedalīties.

Principā kārtība, kādā tiek pieņemts lēmums par personas dalību tiesas (arī pirmstiesas) procesā, visā Latvijā ir līdzīga.

Sākotnēji, kad kriminālprocess tiek uzsākts, persona visur piedalās (piemēram, sniedz liecības). Vajadzības gadījumā personai tiek piemēroti kādi drošības līdzekļi – šeit izskatīšanas procesos piedalās arī pati persona. Personai tiek nosūtīti arī visi dokumenti.

Tad, parasti jau pirmstiesas stadijā, procesa virzītājam rodas aizdomas par personas pieskaitāmību un personai tiek nozīmēta tiesu psihiatriskā ekspertīze. Tiesu psihiatram tiek uzdoti vairāki standartjautājumi, tai skaitā, praktiski visos gadījumos, tiek jautāts arī par to, vai persona var piedalīties pirmstiesas un tiesas procesā. No analizētajām lietām, tikai pāris gadījumos procesa virzītājs šādu jautājumu neuzdeva, lai gan nekas īpaši atšķirīgs šajās lietās nebija. Ievērojot minēto, ar lielu varbūtību, var secināt, ka šis jautājums drīzāk netika uzdots aiz neuzmanības, nevis apzināti.

Piemēram. Vienā no šīm lietām šāds jautājums par dalību nebija uzdots, tādējādi arī ekspertīzes slēdzienā par to nekas netika norādīts. Ekspertīzes slēdzienā persona tika atzīta par psihiski slimu, tika noteikts, ka tā ir atzīstama par nepieskaitāmu izdarītajā noziedzīgajā nodarījumā (turklāt, konkrētajā gadījumā noziedzīgais nodarījums bija pat saistīts ar vardarbību). Tomēr, tā kā nekur nebija minēts, ka persona nevar piedalīties, tad persona pati arī pilnvērtīgi piedalījās procesā. Otrā gadījumā, lai gan jautājums netika uzdots, ekspertīzes slēdzienā tāpat tika sniegts vērtējums par to, vai persona var piedalīties procesā.

Tiesu psihiatriskās ekspertīzes atzinumos, uz procesa virzītāja jautājumu par personas dalību pirmstiesas un tiesas procesā, negatīvas atbildes gadījumā parasti tiek atbildēts vienā teikumā – konkrētai personai “nerekomendē piedalīties pirmstiesas un tiesas procesā, jo tas var pasliktināt viņa psihiskās veselības stāvokli”. Turklāt šādi atzinumi tiek sniegti arī gadījumos, kad visādi citādi no ekspertīzes izriet, ka persona spēj normāli komunicēt u.tml.

Piemēram. Vienā no lietām: “Apziņa skaidra. Pareizi orientēts visos veidos. Izturēšanās ekspertīzes laikā droša. Uztur acu kontaktu. Sarunu uztur ārēji labprāt, tomēr piesardzīgi, uz jautājumiem atbildes sniedz vienkāršiem, bet kopumā labi strukturētiem teikumiem. Spēj atbildēt uz precizējošiem jautājumiem, atbildēt uz papildu jautājumiem, formāli pamatot savu viedokli, ja ir tam motivēts [...]”. Tomēr, par dalību tiek norādīts – “nav rekomendējama piedalīšanās izmeklēšanas darbībās, procesuālās darbībās, tiesas izmeklēšanās, šī dalība var pasliktināt viņa psihisko stāvokli”. Tāpat arī citā lietā tiek secināts, ka personai nav vēlams piedalīties pirmstiesas un tiesas izmeklēšanā, jo tas var pasliktināt viņas psihisko stāvokli. Rekomendē ārstēšanu vispārēja tipa psihiatriskajā slimnīcā. Pašā atzinumā parādās info, ka persona orientēta pareizi visos veidos. Garastāvokļa fons nedaudz pacilāts, bezrūpīgs. Apziņa skaidra. Labprāt sarunājas, runā haotiski. Akūti psihopatoloģiski simptomi (murgi halucinācijas) netiek konstatēti.

Vēl citā procesā, ekspertu slēdzienā norādīts, ka personai “piedalīties pirmstiesas un tiesas izmeklēšanā nav vēlams, jo tas var pasliktināt viņa psihisko stāvokli”. Bet tajā pašā ekspertu slēdzienā arī norādīts, ka persona “ļoti labprāt komunicē, par lietai svarīgiem apstākļiem liecina atbilstoši savām idejām, bet sakarīgi, apziņa skaidra, pareizi orientēts visos veidos. Izturēšanās droša, sarunu uztur labprāt. Emocionāli ir kopumā adekvāts situācijai, tomēr emocijas ir ar dīvainu kontekstu, ir bērnišķīgs. Pricējas, ka ir uzklauss, jo pārsvarā cieš no tā, ka cilvēki nevēlas viņu uzklaussīt un saprast”.

Vēl citā lietā ekspertīzes slēdzienā parādās formulējums, ka personai “nav ieteicams piedalīties izmeklēšanas darbībās, nav izslēgts, ka šī piedalīšanās nepasliktinās viņa psihisko stāvokli”. Un uz šāda norādījuma pamata, tiesa liedz personai dalību procesā.

Dažkārt lietās redzams, ka personas dalība tiesas procesā ir būtiska ne tikai, lai nodrošinātu fundamentālus tiesību uz taisnīgu tiesu elementus, bet arī, lai procesā tiktu ņemtas vērā praktiskas nianšes, kā rezultātā var būtiski mazināt piespiedu mehānismu nepieciešamību. Vienā no lietām, neskatoties uz to, ka tiesa neaicināja personu uz tiesas sēdi, persona tomēr par to bija uzzinājusi un ieradās un tiesa ļāva personai palikt un piedalīties konkrētajā sēdē. Pateicoties tam, ka persona piedalījās šajā tiesas sēdē, viņa varēja norādīt uz faktu, ka ambulatoro ekspertīzi vajadzētu noteikti vēlāk nevis plkst.9.00 (kā tiesa to vēlējās izdarīt), jo persona brauc ar autobusu uz ekspertīzes norises vietu, kas atrodas vairāk kā 100 km attālumā un tik agri nevar tikt (nav autobusa). To tiesa sēdē ņēma vērā un ekspertīzi noteica plkst.12.30. Ja persona nebūtu piedalījusies tiesas sēdē un tiesa būtu noteikusi sākotnēji domāto ekspertīzes laiku, tiktu lieki tērēts eksperta laiks, iespējams, pat būtu nepieciešams lemt par personas piespiedu nogādāšanu uz ekspertīzi.

Vēl būtiski, ka atsevišķās lietās parādās informācija par to, ka notiek kādi paralēlie kriminālprocesi, kuros ir gandrīz vienlaicīgi veiktas ekspertīzes (bet dažādās slimnīcās) un rezultāti ir pretēji par to pašu jautājumu – vai persona var piedalīties tiesas sēdē. Vienā eksperta slēdzienā teikts, ka persona var piedalīties, otrā – ka nevar piedalīties, jo tas pasliktinās personas psihisko stāvokli. Dažkārt parādās arī informācija, ka citā paralēlā procesā normāli piedalījies tiesas sēdēs, kamēr citā viņam dēļ veselības stāvokļa liegts piedalīties.

No visām lietām, tikai ļoti retos gadījumos tika sniegts reāls pamatojums, kāpēc eksperts rekomendē personai nepiedalīties procesā. Piemēram, pamatojumu rekomendācijai personai nepiedalīties procesā var saskatīt ekspertīzes slēdzienā, kurā tika norādīts: “šāda piedalīšanās var pasliktināt viņa psihisko un arī somatisko veselības stāvokli (draudošus atkārtotus asinsrites traucējumus smadzeņu insulta veidā ar sekojošiem psihiskiem traucējumiem); šāda piedalīšanās var provocēt atkārtotus sirds infarktus”. Savukārt šāds ekspertu slēdzienā norādīts pamatojums – “viņš nevar piedalīties pirmstiesas izmeklēšanā un tiesas sēdē, arī liecināt, jo par notikušo viņam ir sava slimīga un neadekvāta interpretācija” – gan nebūtu uzskatāms par objektīvu pamatojumu tam, lai personai nenodrošinātu tiesības piedalīties tiesas sēdē.

No analizētajām lietām izriet, ka visi tiesneši tā arī izprot savu lomu – ja eksperta atzinumā pateikts, ka personai nevajadzētu piedalīties procesā, tad tiesnesim jāliedz personai dalība, neko vairāk nevērtējot. Un otrādi – ja eksperts pateicis, ka var piedalīties, tad, lai liegtu personai dalību procesā (pat tad, ja persona acīmredzami ir agresīva, nespēj procesā piedalīties), – ir jāsagaida jauns eksperta slēdziens. Tāpat no analizētajām lietām, praktiski nevienā no gadījumiem ne pirmstiesas procesa virzītājs, ne tiesnesis par personas dalību nelēma citādāk, kā bija rekomendēts ekspertu atzinumā. Atsevišķos gadījumos eksperts teorētiski pat nesaka, ka persona nevar piedalīties, bet tikai, ka dalība “nebūs mērķtiecīga” vai “piedalīšanās būs neproduktīva”.

Piemēram. Vienā no lietām ekspertīzes atzinumā bija norādīts šādi: “Psihiskās veselības stāvoklis pašreiz neliedz [...] piedalīties tiesas sēdē. [...] piedalīšanās tiesas izmeklēšanas darbību veikšanās nav mērķtiecīga, jo adekvātus paskaidrojumus tiesai [...] sniegt nespēs”. Tomēr tiesa tāpat uzskatīja, ka personai nav jāpiedalās un persona no turpmākā procesa tika izslēgta.

Un, diemžēl, arī nekāda plašāka motivācija liegumam personai piedalīties pirmstiesas un tiesas procesā netiek sniegta. Pirmstiesas procesā, pēc ekspertīzes atzinuma saņemšanas (ja tur rekomendē personai nepiedalīties), vienkārši vairāk persona nekur netiek aicināta, arī informācija, dokumenti (izņemot gala nolēmumu) personai parasti netiek nosūtīti – principā ar šo brīdi pati persona procesā tiek ignorēta.

Arī tiesa procesā nevienā no analizētajām lietām plašāk nepamato liegumu personai piedalīties – tikai atsaucas uz eksperta atzinumā norādīto (vienu teikumu).

Piemēram. Vienā no lietām, pati persona uzraksta iesniegumu tiesai, lai ļauj viņam piedalīties procesā videokonferences režīmā (jo kopš ekspertu slēdziena pagājuši 3 mēneši, stāvoklis mainījies, un citi loģiski argumenti). Tiesnesis viņam sniedz rakstveida atbildi, ka saskaņā ar KPL 602.panta otrās daļas noteikumiem var piedalīties tikai tad, ja veselības stāvoklis to atļauj. Tā kā ekspertīzes atzinumā norādīts, ka viņš nevar piedalīties, tad pašlaik nav pamata nodrošināt personas piedalīšanos krimināllietas iztiesāšanā.

Senāts gan līdz šim nav kritizējis tiesas par to, ka tās nekritiski – bez sava vērtējuma un motivācijas, akceptē ekspertu slēdzienos norādītos ieteikumus par liegumu personai piedalīties tiesas procesā. Tomēr Senāts ir izdarījis šādus secinājumus attiecībā uz ekspertu slēdzienos ieteikto MRPL veidu nekritisku akceptēšanu un, principā, tādējādi būtu attiecināms arī uz citiem ekspertu ieteikumiem. Tā Senāts 2020.gada lēmumā lietā Nr. SKK-[F]/2020 ir atzinis, ka lemjot par MRPL piemērošanu un tā veidu, tiesai jāievēro tiesu psihiatriskās ekspertīzes gaitā izdarītie secinājumi un ārstu ekspertu rekomendācijas, kā arī KPL 128.panta otrajā un trešajā daļā noteiktais. Tiesa nedrīkst ignorēt ārstu ekspertu viedokli par MRPL noteikšanu. Vienlaikus tai arī nevajadzētu uztvert eksperta atzinumu kā saistošu norādījumu noteikt personai konkrētu MRPL. Izvērtējot nepieciešamību personai piemērot attiecīgu MRPL, tiesai jāņem vērā gan medicīniskais komponents, kas norāda uz nepieciešamību noteiktā veidā ierobežot personas uzvedību un nodrošināt viņas ārstēšanu, rehabilitāciju un aprūpi, gan arī juridiskais komponents, kas saistīts ar tiesas iegūto pārlicību, ka MRPL konkrētajā gadījumā jāpiemēro piespiedu kārtā un ar to saistītā personas tiesību ierobežošana ir samērīga un nepieciešama. Tiesa nosaka personai attiecīgu MRPL, iepazīstoties ar ekspertīžu atzinumiem, ekspertu un speciālistu viedokļiem, ja ir guvusi pārlicību, ka rekomendētais MRPL neierobežo personas tiesības vairāk, kā ir nepieciešams, lai novērstu jaunu kaitīgu nodarījumu izdarīšanu, kā arī tas ir pietiekams, lai novērstu personas izvairīšanos no ārstēšanas un speciālās aprūpes. Konkrētajā lietā Senāts konstatējis, ka apelācijas instances tiesa, ņemot vērā ekspertu atzinumos secināto un citus lietā konstatētos apstākļus, nav norādījusi pierādījumus, kas apstiprinātu tās atzinumu par nepieciešamību personai piemērot ārstēšanu vispārēja tipa psihiatriskajā slimnīcā (nodaļā), kā arī nav izvērtējusi visus lietā iegūtos pierādījumus, uz ko apelācijas sūdzībā norādījusi aizstāve, un tādējādi ir pieļāvusi KPL 564.panta ceturtās daļas pārkāpumu.²⁸

²⁸ Augstākās tiesas Senāts apkopojums par medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanas problēmjaudājumiem Senāta nolēmumos (2017–2020), 24. lpp.

Būtiski atzīmēt, ka arī gadījumos, kad personai netiek liegts piedalīties procesā, nereti novērojams, ka persona netiek uztverta kā pilnvērtīgs lietas dalībnieks.

Piemēram. Vienā no lietām persona tiesas sēdē piedalās un arī atbild uz tiesas jautājumiem. Bet tālākajā procesā ar viņu faktiski nerēķinās kā ar procesa dalībnieku, piemēram, tiesa jautā (vai var mainīt kārtību nopratināšanā) prokurorei, aizstāvei, pārstāvei, cietušajiem, bet ne pašai personai. Savukārt citā lietā persona aktīvi piedalās tiesas procesā, sniedz atbildes uz jautājumiem, sniedz liecību u.tml. Tomēr tiesas nolēmumā vispār netiek atreferēts, ko teica pati persona par prasīto MRPL piemērošanu, proti, ir norādīts, ko sacījis pārstāvis un aizstāvis (abi piekrīt prasītajam MRPL), bet ne konkrētā persona. Nav arī argumentācijas, kāpēc nepiešķir nekādu vērtību tās liecinātajam.

Vienlaikus nereti, vērtējot visu krimināllietu kopumā, konstatējama tiesneša nekonekventa izvēle atsaukties uz kādu daļu no personas sniegtajām liecībām.

Piemēram. Vienā no lietām persona bija sniegusi virkni adekvātu liecību, kas tieši attiecās uz konkrēto noziedzīgo nodarījumu, tomēr tiesneša lēmumā bija atreferēta tikai viena no daudzajām liecībām (pēdējā) – tā, kurā par jautājumu pēc būtības neliecināja: “Būdams nopratināts kā apsūdzētais, [...] liecināja, ka ir 2.grupas invalīds, uzrādīja apliecību, norādīja ka ir psihiatra uzskaitē, slimo ar šizofrēniju, lieto zāles”. Konkrētajā lietā pašai personai nebija ļauts tiesas procesā piedalīties un šādā veidā tiesas nolēmums rada maldīgu iespaidu, ka neko citu konkrētā persona arī nebija spējīga liecināt.

6.3. Secinājumi

Fakts, ka krimināllieta tiek izskatīta MRPL noteikšanai, nemaina fundamentālo kriminālietu izskatīšanas principu, ka vispirms tāpat ir jāvērtē: 1) vai vispār ir noticis noziedzīgs nodarījums un 2) vai šo nodarījumu izdarījusi persona, pret kuru notiek process. Savukārt to pilnvērtīgi izvērtēt var tad, ja procesā, cik vien iespējams, piedalās arī pati persona, pret kuru notiek process.

Tiesa nevar atņemt personai tiesības piedalīties tiesas procesā tikai pamatojoties uz garīgās veselības traucējumiem.

Lielākajā daļā gadījumu, tiesas lēmumā attiecībā uz dalību tiesas sēdē tiek nocitēts eksperta viedoklis par to, ka “nerekomendē piedalīties pirmstiesas un tiesas procesā, jo tas var pasliktināt viņa psihiskās veselības stāvokli”. Ir arī gadījumi, kad tiesa norāda: “viņš sava psihiskā stāvokļa dēļ ir bīstams sabiedrībai un nevar piedalīties tiesas izmeklēšanā”. Pie pēdējā piemēra būtiski atzīmēt, ka, kā jau tas tika konstatēts iepriekš (skatīt [2.3. nodaļu](#)), “sabiedriskā bīstamība” ir jākonstatē visos gadījumos, kad personai nolemj piemērot MRPL, arī ambulatoru ārstēšanu, jo tas ir viens no obligāti konstatējamajiem apstākļiem. Ja netiek konstatēts, ka persona ir bīstama sabiedrībai, tad personai nedrīkst piemērot jebkāda veida MRPL. Tātad eksperta atzinumā ietvertā norāde, ka persona ir sabiedriski bīstama, nekādi nevarētu ietekmēt personas tiesības piedalīties tiesas sēdē, jo pretējā gadījumā visās lietās par MRPL piemērošanu personām būtu jāliedz dalība tiesas sēdē. Turklāt, gadījumā, ja psihiatriskajā ekspertīzē nekas detalizētāk netiek pamatots, kāpēc eksperts uzskata, ka persona nevar piedalīties tiesas izmeklēšanā, tiesa nedrīkst, balstoties uz šādu vispārīgu norādījumu, liegt fundamentālas tiesības uz taisnīgu tiesu – piedalīties tiesas sēdē. Pretējā gadījumā tiesa liegtu piedalīties tiesas sēdē personai, iespējams, tikai pamatojoties uz eksperta subjektīvu viedokli par to cik **lietderīgi** konkrētajai personai ir piedalīties, kas pēc būtības nav ekspertīzē noskaidrojamais jautājums. Lielākajā daļā lietu konstatējams, ka tiesa, nevērtējot citus apstākļus, tikai pamatojoties uz eksperta-psihiatra vispārēju norādījumu, liedz personai tiesības piedalīties tiesas sēdēs, tādējādi pieļaujot tiesību uz taisnīgu tiesu būtisku pārkāpumu. Turklāt to, ka, iespējams, personām liegta dalība tiesas sēdēs tikai dēļ viņu invaliditātes liecina arī tas, ka vairākos gadījumos sākotnēji kriminālprocesā, pirms tiesu psihiatriskās ekspertīzes, personas ir piedalījušās kriminālprocesā, tai skaitā, dažkārt arī piedalījušās tiesas sēdēs un lietās nav nekādas informācijas par to, ka tādā veidā būtu bijusi kā īpaši apdraudēta tiesas procesa norise vai pašu personu veselības stāvoklis.

Tāpat, neapšaubāmi svarīgi turpmāk sekot līdzi, lai arī gadījumos, kad personai netiek liegta dalība tiesas procesā, personas dalība nebūtu tikai formalitāte – persona tiktu uzverta kā pilntiesīgs procesa dalībnieks.

Gadījumos, kad personai ir liegta dalība MRPL procesā (un, kā redzams no analizētajām lietām, tā tas ir lielākajā vairumā gadījumu), tiesa pieņem lēmumu vispār ne reizi neredzot pašu personu un nekomunicējot ar to – nereti ļoti nopietnu lēmumu (personas brīvības atņemšana un ārstēšana, ievietojot psihoneiroloģiskajā slimnīcā, kas var rezultēties arī brīvības atņemšanā uz vairākiem gadiem, teorētiski pat uz visu mūžu). Un tas tiek darīts tikai pamatojoties uz eksperta slēdzienā norādītu teikumu: nav ieteicams piedalīties.

Kopumā, izvērtējot starptautisko un nacionālo regulējumu un lietas tiesā, izriet, ka pareizais risinājums būtu nevis jautāt ekspertam, vai persona var piedalīties pirmstiesas un tiesas procesā, bet kā persona tajā var piedalīties – vai ir nepieciešami kādi pielāgojumi, atbalsts, ņemot vērā konkrētās personas veselības stāvokli. Valstij, pirmkārt, ir jānodrošina personas tiesības vispār uz pieeju tiesai nediskriminējot uz invaliditātes pamata, bet arī, ja tas ir nepieciešams, jānodrošina personām ar invaliditāti (tai skaitā, personām ar garīga rakstura traucējumiem) tiesvedības pielāgošanu, piemēram, nodrošinot tiesvedību vieglās valodas formātā.

7. Aizstāvis

7.1. Normatīvais regulējums

Tiesības uz advokāta palīdzību ir noteiktas Satversmes 92.panta ceturtajā teikumā, bet šīs tiesības ir arī Satversmes 92.panta pirmajā teikumā ietverto tiesību uz taisnīgu tiesu nodrošināšanas instruments un šo tiesību neatņemama sastāvdaļa. Ieviešot šo normu, likumdevēja mērķis bija nodrošināt visām personām savlaicīgu, pieejamu un kvalitatīvu juridisko palīdzību. Tas balstās uz taisnīguma principu.²⁹ Turklāt advokāta palīdzībai jābūt kvalitatīvai nevis tikai formālai.³⁰

KPL 79.pants nosaka, ka aizstāvis ir Latvijā praktizējošs advokāts, kas kriminālprocesā, noteiktā tā stadijā vai atsevišķā procesuālā darbībā īsteno tādas personas aizstāvēšanu, kurai ir tiesības uz aizstāvību. Par aizstāvi kriminālprocesā var būt: 1) zvērināts advokāts; 2) zvērināta advokāta palīgs; 3) ES dalībvalsts pilsonis, kurš ieguvis advokāta kvalifikāciju kādā no ES dalībvalstīm; 4) ārvalsts advokāts (izņemot šīs daļas 3.punktā minēto) saskaņā ar LR saistošu starptautisko līgumu par juridisko palīdzību.

Savukārt KPL 20.pants nosaka, ka katrai personai, par kuru izteikts pieņēmums vai apgalvojums, ka tā izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, ir tiesības uz aizstāvību, tas ir, tiesības zināt, kāda nodarījuma izdarīšanā to tur aizdomās vai apsūdz, un izvēlēties savu aizstāvības pozīciju. Tiesības uz aizstāvību persona var īstenot pati vai uzaicinot par aizstāvi pēc savas izvēles personu, kura saskaņā ar šo likumu var būt aizstāvis. Tomēr likumā noteiktajos gadījumos aizstāvja piedalīšanās ir obligāta.

No KPL 75.panta izriet, ka personai, kurai tiek lemts par MRPL noteikšanu, ir jābūt aizstāvim, persona no tā nevar atteikties. Ja saskaņā ar tiesu psihiatriskās ekspertīzes atzinumu persona nevar piedalīties kriminālprocesā, visas šīs personas tiesības uz aizstāvību īsteno tās aizstāvis un pārstāvis, un personai ir tiesības uz aizstāvja palīdzības apmaksāšanu no valsts līdzekļiem.

²⁹ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 160.lpp.

³⁰ ECT spriedums lietā Beiere v. Latvia, sk. arī Pereira v. Portugal, u.c.

Saskaņā ar LR Advokatūras likuma 9.pantu, visām personām nodrošināmas vienādas tiesības uz juridisko palīdzību. Savukārt 8.pants paredz, ka klientiem ir tiesības brīvi izvēlēties advokātu savu interešu aizstāvībai un pārstāvībai un neierobežoti un netraucēti satikties ar viņu. Visām aizturētajām, arestētajām, apcietinātajām un notiesātajām personām jānodrošina iespēja, laiks un līdzekļi, lai bez kavēšanās, iejaukšanas vai cenzūras, ievērojot pilnīgu konfidencialitāti, tas varētu satikties divatā vai sazināties ar advokātu juridiskās palīdzības saņemšanai.

7.2. Situācijas raksturojums

Kā jau iepriekš tika norādīts (skatīt [3. nodaļu](#)), vairumā MRPL noteikšanas lietās, personai pašai tiek liegta dalība procesā. Tāpat arī situācijā, ja personai tiek ļauts piedalīties, saprotams, ka persona dēļ saviem garīga rakstura traucējumiem var nebūt spējīga pilnībā izprast tiesisko procesu un savas tiesības. Tieši dēļ tā, ka personai ir konstatēti nopietni garīga rakstura traucējumi, vispār norit process par MRPL noteikšanu un personai tiek obligātā kārtā sniegta valsts nodrošinātā juridiskā palīdzība. Situācijā, kad personai ir konstatēti nopietni garīga rakstura traucējumi, nereti – intelektuālās attīstības, nevar sagaidīt, ka persona, bez juridiskās palīdzības sniedzēja aktīvas palīdzības, pilnībā sapratīs savas tiesības un spēs tās realizēt. Tāpēc advokāta pilnvērtīgi sniegtai aizstāvībai šajos kriminālprocesos ir īpaši būtiska loma.

Izskatot lietas, tika konstatēts, ka, izņemot atsevišķas lietas, advokāti savu darbu šajās lietās veic formāli, nereti pat darbojoties pretēji sava aizstāvamā interesēm. Bieži tika konstatēti gadījumi, kad, spriežot pēc lietas materiāliem un arī pašu advokātu paustā, viņi ne reizi nebija sazinājušies vai tikušies ar personu, kuras aizstāvību īsteno. Arī ar krimināllietas materiāliem advokāti nereti iepazīstas acīmredzami formāli, piemēram, tiesas kancelejā izskatot vairāku sējumu lietu nepilnu 15 minūšu laikā. Jāatzīmē, ka gadījumos, kad lietā bija pašas personas algots advokāts, nevis valsts nodrošinātais – tika konstatēti pāris šādi gadījumi – advokāti šajās lietās visos gadījumos sniedza kvalitatīvu juridisko palīdzību.

Tā kā pētījuma veikšanas laikā radās virkne jautājumu par to kā paši advokāti izprot savu lomu īstenojot personas aizstāvību MRPL noteikšanas lietās, tika sagatavoti vairāki jautājumi, kuri 2022.gadā tika uzdoti advokātiem anonīmas aptaujas veidā ar Latvijas Zvērinātu advokātu padomes palīdzību.

Pirmkārt, tika apskatīts jautājums par to, kā procesā par MRPL noteikšanu, persona uzzina, kas ir viņas advokāts un kā ar viņu sazināties? Uz šo jautājumu vairums advokātu – 77% norādīja, ka šo informāciju personai sniedz procesa virzītājs. Savukārt nepilni 10% uzskatīja, ka šo informāciju personai jāsniedz pašam advokātam, sazinoties ar personu. Pārējās atbildēs bija ļoti dažādas idejas par to, kas sniedz, piemēram, ārstu konsilijs, ārstniecības iestādes pārstāvis, persona par to uzzina tiesas sēdē, u.tml. Dažās atbildēs pat tika sniegts garāks paskaidrojums, piemēram, “ja persona veselības stāvokļa dēļ tiek aicināta uz procesuālajām darbībām, tad pirms to veikšanas konsultēju personu, ja veselības stāvokļa dēļ netiek aicināts procesuālo darbību veikšanai, tad nekāda kontakta nav”.

Advokātiem tika uzdots arī jautājums par to, vai pirms tiesas sēdes, kurā tiks izskatīts jautājums par MRPL noteikšanu, satiekas ar klientu, ja persona neatrodas psihiatriskajā slimnīcā? Uz ko 46% advokātu atbildēja apstiprinoši, bet 30% sniedza skaidru “nē”, tātad, arī gadījumā, ja persona neatrodas psihoneiroloģiskajā slimnīcā, viņi ar personu pirms tiesas sēdes netiekas. Izvērtējot pārējās atbilžu versijas uz šo jautājumu, secināms, ka varētu teikt, ka advokātu skaits, kuri netiekas ar klientu pirms tiesas sēdes, kurā tiks izskatīts jautājums par MRPL noteikšanu ir vēl lielāks, jo citi neatbildēja skaidru “nē”, bet to, ka vairumā gadījumu tomēr netiekas, piemēram, “ir reizes, kad satiekos, bet biežāk nē”, “ja ir atzinums, ka persona nevar piedalīties tiesas sēdē, tad es šo personu visticamāk neredzu vispār” un “ja persona atnāk uz biroju”. Vēl vairāki advokāti norādīja uz to, ka tiekas tikai tiesu namā pirms pašas tiesas sēdes. Iespējams, ka arī liela daļa no tiem, kas atbildēja uz jautājumu vienkārši ar “jā”, patiesībā kā tikšanos ar klientu uzskata dažas minūtes gaitenī tieši pirms tiesas sēdes. Protams, arī tas iespējams tikai situācijās, kad pati persona vispār ir aicināta uz tiesas sēdi.

Savukārt jau uz jautājumu – vai pirms tiesas sēdes, kurā tiks izskatīts jautājums par MRPL noteikšanu, Jūs satiekaties ar klientu, ja persona atrodas psihiatriskajā slimnīcā – pārliecinošs vairākums advokātu – 72% atbildēja, ka netiekas.

Kopumā konstatējams, ka situācijās, kas skar valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības sniegšanu īpašai personu kategorijai – personām ar garīga rakstura traucējumiem –, visbiežāk juridiskās palīdzības sniedzējiem ir vērojams izpratnes trūkums par palīdzības sniegšanas specifiku. Bieži advokāti izvēlas vai nu vispār nekomunicēt ar saviem aizstāvamajiem vai komunicēt tikai attālināti. Turklāt, par specifisku zināšanu attiecībā uz personu ar invaliditāti tiesībām trūkumu norāda arī tas, ka nereti advokāti, sniedzot palīdzību personām ar garīga rakstura traucējumiem, iedomājas, ka viņu uzdevums ir izlemt, vai konsīlija lēmums ir pamatots vai nē (tad arī savu personīgo viedokli paust tiesas sēdē) un/vai izlemt, kāds lēmums būtu personas labākajās interesēs (neuzklausot un/vai neņemot vērā personas pašas viedokli).

Tā rezultātā bieži advokāti, pat ja tiek noskaidrots pašas personas viedoklis, ignorē klienta norādes aizstāvības īstenošanai un darbojas pilnīgi pretēji klienta vēlmēm. Kā izriet no analizētajām lietām, nereti advokāti, neskatoties uz to, ka pats klients iebilst nepieciešamībai noteikt MRPL (vai vispār tam, ka ir izdarījis noziedzīgu nodarījumu), advokāts tiesā tikai pasaka, ka pilnībā pievienojas prokurora paustajam un/vai piekrīt ekspertu ieteiktajam MRPL, līdz ar to uzskata, ka personai vajadzētu noteikt MRPL.

Piemēram. Tiesas sēdē advokāts pievienojās prokurores viedoklim, lūdza atbrīvot no kriminālatbildības un noteikt MRPL – ārstēšanu psihoneiroloģiskajā slimnīcā –, norādot, ka tas palīdzētu atrisināt klienta sadzīves un iztikas jautājumus, un ir paša klienta interesēs.

Vai citā lietā, neskatoties uz to, ka pati persona noliedz, ka vispār ir izdarījusi konkrēto noziedzīgo nodarījumu, viņa aizstāve zvērināta advokāte tiesas sēdē norādīja, ka ievietošana psihiatriskajā slimnīcā ir personas interesēs, lai nodrošinātu viņam atbilstošu ārstēšanu. Savukārt tiesas sēdes debatēs norādījusi, ka nav šaubu, ka viņš ir izdarījis noziedzīgo nodarījumu un, protams, ir jānosaka MRPL. Vienlaikus konkrētajā lietā pārstāvis gan norādīja, ka pierādījumi par pārstāvamā vainu ir apšaubāmi, proti, nodarījuma datumi nesakrīt, pavirši veikta izmeklēšana, u.tml.

Atsevišķos gadījumos secināms, ka advokāti uzskata par atbilstošu piemērot ārstēšanu slimnīcā, tātad arī brīvības atņemšanu tāpēc, ka pašvaldībai nav iespēju vai vēlmes nodrošināt personai adekvātus sabiedrībā esošus pakalpojumus.

Piemēram. Tiesas sēdē advokāts norādīja, ka viņam nerodas šaubas par to, ka persona ir izdarījusi norādīto noziedzīgo nodarījumu, un viņam piemērojams MRPL – ārstēšanās vispārēja tipa psihiatriskajā slimnīcā. Advokāta uzskatā, cits lēmums vispār neesot iespējams, jo no personas pārstāves paskaidrojumiem izrietot, ka patlaban, saskaņā ar Sociālā dienesta sniegto informāciju, šajā pašvaldībā nodrošināt personai pastāvīgu asistentu vai citu atbalsta personu nevar.

7.3. Secinājumi

No tiesu prakses izvērtējuma un pašu advokātu sniegtās informācijas izriet, ka vairumā gadījumu MRPL noteikšanas lietās netiek sniegta kvalitatīva juridiskā palīdzība. Savukārt no tiesiskā regulējuma izriet, ka MRPL lietās advokātiem nav dotas tiesības sniegt juridisko palīdzību nekomunicējot ar klientu vai ignorējot klienta vēlmes. Tieši otrādi, šajās lietās ir īpaši būtiska advokāta sniegtā palīdzība. Nekvalitatīva advokāta palīdzība var radīt būtiskas problēmas un rezultātā nenodrošināt pietiekamu tiesisko aizsardzību personai, kurai tiek noteikti MRPL. Konkrētāk, persona dēļ saviem garīga rakstura traucējumiem var nebūt spējīga pilnībā izprast tiesisko procesu un, piemēram, savas tiesības pārsūdzēt tiesas nolēmumus, arī gadījumos, kad tam būtu saskatāms objektīvs pamatojums. Aizstāvja piedalīšanās obligātums šo lietu ietvaros izriet gan no KPL 83.panta, gan KPL 598.panta pirmās daļas. No tā attiecīgi jāsecina, ka likumdevēja griba ir personas tiesību uz aizstāvību nodrošināšana. Šādos apstākļos būtu adekvāti, ja juridiskās palīdzības sniedzējs, ņemot vērā personas invaliditāti, sniegtu tādu palīdzību, lai persona varētu pilnvērtīgi izmantot savas tiesības. Situācijā, kad personai ir konstatēti nopietni garīga rakstura traucējumi, nevar sagaidīt, ka persona, bez juridiskās palīdzības sniedzēja aktīvas palīdzības, pilnībā sapratīs savas tiesības un spēs tās adekvāti realizēt.

Tikai tādēļ, ka personai ir nopietni garīga rakstura traucējumi un norit process par MRPL noteikšanu, nemaina advokāta kā personas tiesību aizstāvja īpašo lomu un pienākumu sniegt kvalitatīvu juridisko palīdzību. Pretējā gadījumā var konstatēt ne tikai tiesību uz taisnīgu tiesu pārkāpumu, bet arī diskrimināciju saistībā ar personas invaliditāti.

8. Pārstāvis

8.1. Normatīvais regulējums

KPL 91.panta pirmajā daļā noteikts, ka MRPL piemērošanas lietās pārstāvi pieaicina, lai pilnvērtīgi nodrošinātu tādas personas tiesības un intereses, kura noziedzīgu nodarījumu izdarījusi, būdama nepieskaitāmības stāvoklī. Saskaņā ar šī paša panta otro daļu, par pārstāvi var būt: 1) aizgādnis; 2) laulātais; 3) māte, tēvs vai aizbildnis; 4) viens no vecvecākiem, pilngadīgie — brālis vai māsa, dēls vai meita vai cits tuvinieks; 5) tādas nevalstiskās organizācijas pārstāvis, kura veic personu ar garīgiem traucējumiem tiesību aizsardzības funkcijas; 6) bāriņtiesas pārstāvis.

Izlemjot jautājumu par pieaicināmo pārstāvi, procesa virzītājam ir pienākums, ievērot šā panta otrajā daļā noteikto secību un konkrēto personu iespējas, un vēlēšanos patiesi aizsargāt nepieskaitāmās personas intereses, kā arī ņemt vērā pārstāvamās personas viedokli, cik vien tas ir iespējams.

KPL 92.pants nosaka pārstāvja tiesības procesā par MRPL noteikšanu, tā, piemēram, tiesības saņemt informāciju par savām un pārstāvamā tiesībām, iesniegt sūdzības par amatpersonu rīcību un lēmumiem, pieteikt lūgumus tādā pašā kārtībā kā aizstāvim, pēc pirmstiesas kriminālprocesa pabeigšanas saņemt to tiesai nododamās krimināllietas materiālu kopijas, saņemt informāciju par krimināllietas izskatīšanas laiku un vietu jebkuras instances tiesā, piedalīties slēgtās tiesas sēdēs, iepazīties ar tiesas nolēmumiem un tos pārsūdzēt tādā pašā kārtībā kā aizstāvis, u.c.

8.2. Situācijas raksturojums

Analizētajās lietās, kad persona nav aicināta un nav piedalījusies tiesas sēdē, personas tiesības un intereses pārstāvēt pieaicināti vai nu bāriņtiesas darbinieki vai kāds no personas radniekiem. Tāpat no materiāliem izriet, ka ir situācijas, kad lietas izskatīšanā tiesas sēdē vienlaicīgi piedalās gan pati persona, gan personas pārstāvis. Šādos gadījumos biežāk kopā ar personu tiesā ir tuvinieki, bet ir arī situācijas, kad persona tiesas procesā piedalās kopā ar bāriņtiesas pārstāvi.

Bāriņtiesas darbinieki savus pienākumus šajos MRPL piemērošanas procesos pilda saskaņā ar Bāriņtiesas likuma 17.panta 8.punktu, kas paredz, ka bāriņtiesas vispārīgie pienākumi ir KPL noteiktajos gadījumos pārstāvēt bērnu vai aizgādībā esošo personu kriminālprocesā. Jānorāda, ka izpētes laikā 2021.gadā tika organizētas tikšanās ar vairākām bāriņtiesām, kuru laikā bāriņtiesas pārstāvji norādīja, ka būtu nepieciešams pilnveidot normatīvo regulējumu, precīzāk atrunājot bāriņtiesas pienākumus personas pārstāvniecībai tieši šajos MRPL procesos, jo likumā ir definētas pārstāvja tiesības procesā, bet ne pienākumi. Situācijās, ja pārstāvību nodrošina bāriņtiesa, būtu nepieciešams skaidrs normatīvais regulējums, kādi pasākumi veicami, lai personas pārstāvība no bāriņtiesas kā institūcijas puses, kurai šāds pienākums likumā ir deleģēts, tiktu atzīta par kvalitatīvu un efektīvu.

Gan bāriņtiesas norādīja, gan arī analizētajās lietās bija redzams, ka bāriņtiesas par pārstāvi tiek atzītas galvenokārt tādās lietās, kur personas rīcībspēja nav ierobežota, kas nozīmē, ka bāriņtiesas rīcībā nav nekāda informācija par konkrēto cilvēku un līdz ar to, ir nepieciešams veikt virkni pasākumu, lai varētu pārstāvēt konkrēto cilvēku tiesā kriminālprocesā. Atsevišķas bāriņtiesas norādīja, ka viņu iespējas iegūt papildu informāciju ir apgrūtinātas un ierobežotas. Bāriņtiesu prakse informācijas ieguvē un sadarbība ar pārstāvam personu ir ļoti atšķirīga, proti, ir bāriņtiesas, kuras veic personas apsekošanu tās dzīvesvietā, veic sarunas un uzklausa personas viedokli, bet ir bāriņtiesas, kuras aprobežojas tikai ar tiem dokumentiem, ko pārstāvim nosūtījis procesa virzītājs vai informāciju, ko bāriņtiesas pārstāvis dzirdējis tiesas sēdes laikā. Turklāt lietās, kur personu pārstāvis ir bāriņtiesa, var veidoties situācija, ka uz tiesas sēdi personas pārstāvībai tiek pilnvarots katru reizi cits darbinieks, kas kopumā var ietekmēt personas pārstāvības kvalitāti.

Bāriņtiesas sniedza viedokli, ka dažkārt par pārstāvi tiek nozīmētas arī lietās, kur personai ir ierobežota rīcībspēja un iecelts aizgādnis, bet dažādu apsvērumu dēļ, arī šādos gadījumos par pārstāvi ieceļ tieši bāriņtiesu, nevis aizgādni. Tāpat bāriņtiesas darbinieki norādīja, ka procesa virzītāji nereti nepieturas pie likumā noteiktās secības attiecībā uz pārstāvja izvēli. Bāriņtiesas tiek pieaicinātas prioritāri, jo procesa virzība tad notiek ātrāk, jo bāriņtiesas pārstāvji nekavē tiesas sēdes kā tas nereti notiek ar personu tuviniekiem. Minētā informācija apstiprinājās arī analizējot lietas, jo bija konstatējamas situācijas, kad radinieks, kā pārstāvis, neieradās uz tiesas sēdi, tādējādi tiesa lietas izskatīšanas laikā lēma par pārstāvi nozīmēt bāriņtiesu, lai varētu pabeigt lietas izskatīšanu pēc būtības. Bāriņtiesas sniedza informāciju, ka atsevišķos reģionos ir bijušas tikšanās ar Valsts policijas pārstāvjiem kā procesa virzītājiem, lai pārrunātu pārstāvja izvēles prioritātes aspektu. Tāpat tika sniegta informācija, ka procesa virzītāji pirmstiesas izmeklēšanas laikā (minētais apstiprinājās arī analizētajās lietās) nereti jauc nepieskaitāmības jēdzienu ar rīcībspējas ierobežojumu.

Normatīvais regulējums paredz procesa virzītāja uzdevumu uz klausīt personas viedokli par pārstāvja izvēli, tomēr no analizētajām lietām var izdarīt secinājumu, ka personas viedoklis gandrīz nevienā lietā nav ticis uz klausīts, turklāt nereti personai vispār nav sniegta informācija par to, ka tai tika pieaicināts pārstāvis un kurš tas būs. Turklāt tikai retos gadījumos procesa virzītājs bija pievērsis uzmanību tam, vai potenciālajam pārstāvim piemīt vēlēšanās patiesi aizsargāt konkrētās personas intereses, kā to paredz likums.

Minēto pārkāpumu rezultātā par pārstāvi tiek ieceltas ne tikai personas, kas vispār nav ieinteresētas pārstāvēt personas tiesības un intereses, bet pat tieši otrādi – ir naidīgās attiecībās ar savu pārstāvamo, procesā pauž savu subjektīvo pārliecību, nevis iestājas par personas tiesībām un interesēm.

Piemēram. Pārstāve kādā procesā norāda, ka viņa pati ir cietusi no pārstāvamā darbībām, tāpēc noteikti atbalsta personas ievietošanu slimnīcā. Tomēr arī šādās situācijās neseko pārstāvja maiņa. Atsevišķos gadījumos pat parādās informācija, kad pats pārstāvis tiesai norāda, ka tiesai vajadzētu nozīmēt citu pārstāvi, jo pārstāvamais norādījis, ka nevēlas viņu par pārstāvi. Piemēram, tiesas sēdē bāriņtiesas darbinieks norāda, ka “ņemot vērā, ka pārstāvamais man neuzticas, ir aizdomīgs, nepārtraukti saņemu no viņa zvanus, kuros izsaka savas pretenzijas, lūdzu tiesu izvērtēt šo konkrēto gadījumu un noteikt citu likumisko pārstāvi, jo persona man neuzticas un nebūtu ētiski viņu pārstāvēt turpmāk”. Uz to tiesa sniegusi informāciju, ka, atbilstoši KPL 91.panta nosacījumiem, bāriņtiesas pārstāvei ir obligāti jāiedalās lietas izskatīšanā, tādējādi netiek izskatīts šāda veida lūgums pēc būtības.

Izpētē tika konstatēts, ka pārstāvji īsti neizprot savu lomu pārstāvēt personas tiesības un intereses. Situācijās, kad personas pārstāvis ir bāriņtiesas darbinieks, nereti šis pārstāvis vispār ne reizi nav ticis vai runājis ar savu pārstāvamo. Šādos gadījumos pārstāvība izpaudās kā piekrišanas izteikšana prokuroram un/vai piekrišanas izteikšana ekspertu slēdzienā ieteiktajam MRPL. Nereti pārstāvis viedokli par personas situāciju nevēlējās izteikt vispār, norādot, ka jautājuma izlemšana par MRPL pilnībā paliek tiesas ziņā.

Piemēram. Bāriņtiesas darbinieks tiesas sēdē norāda: “Es esmu iepazinies ar lietas materiāliem, personīgi viņu nezinu, bet iepazīstoties ar ekspertu slēdzienu, tiesas sēdē dzirdēto, uzskatu, ka viņa interesēs ir noteikt viņam ārstēšanos vispārēja tipa psihiatriskajā slimnīcā, jo viņš neapzinās savu rīcību, nevar pilnā mērā saprast savu darbību, tāpēc lai viņš nekaitētu sev un sabiedrībai, viņam nosakāma šī ārstēšanās. Neko sīkāk kā lietā ir atspoguļots par notikušo, pastāstīt nevarēšu”.

Vai līdzīgi – citā lietā pārstāve tiesai paskaidroja, ka bāriņtiesas redzeslokā pārstāvamais līdz šim nav bijis; no tiesas sēdē dzirdētā esot sapratusi, ka gan sabiedrības, gan paša pārstāvama interesēs esot saņemt regulāru ārstēšanu. Tāpēc neiebilstot, ka pārstāvamajam tiek noteikta piespiedu ārstēšana stacionārā.

Vēl citā lietā – bāriņtiesas darbiniece pievienojas prokurora viedoklim, norāda, ka no lietas materiāliem izriet, ka ir bīstams sabiedrībai. Viņa norāda: “Man kā pārstāvei nekādas šaubas nerada iegūtie pierādījumi attiecībā par šīs nepieskaitāmās personas izdarīto noziedzīgo nodarījumu”.

Diemžēl šāda pārstāvja rīcība tika konstatēta arī situācijās, kad pats pārstāvamais piedalās procesā un pauž pilnīgi pretēju viedokli kā viņam nozīmētais pārstāvis par MRPL piemērošanas nepieciešamību.

Piemēram. Pati persona tiesā saka, ka visu sapratis un nožēlo, un lūdz, lai neapstiprina MRPL, cenšas visu tiesai izskaidrot, bet pārstāve pauž viedokli, ka MRPL ir jāgroza uz smagāku, jo tas būšot pārstāvamā veselības interesēs, proti, viņš varēs saņemt medikamentus piespiedu kārtā, ko nevar nodrošināt pašreizējā ārstniecības iestāde.

Iepriekš minētie gadījumi rada pamatotas bažas par personas ar garīga rakstura traucējumiem pārstāvības kvalitāti un efektivitāti, kā arī personas tiesību uz taisnīgu tiesu ievērošanu.

Tāpat lietu analīzes rezultātā konstatēts, ka pārstāvji bieži nemaz nevēlas izmantot tiesības iepazīties ar lietas materiāliem.

Piemēram. Vairākās lietās pārstāvji atteikušies no tiesību realizācijas krimināllietas materiālu saņemšanā vai iepazīties ar tiem. Tāpat būtiski norādīt, ka pārstāvji praktiski neizmanto tiesības pārsūdzēt pirmās instances nolēmumus, lai gan no lietas materiāliem ir redzams, ka persona to būtu vēlējusies. Vienā no lietām, kurā persona netika uzaicināta uz tiesas sēdi, saņemot nolēmumu, pati iesniedza pārsūdzību, kurā pauda neizpratni par to, kādēļ lietā viņa tiesību un interešu pārstāvībai pieaicināts viņam nezināms pārstāvis no bāriņtiesas, ar kuru viņš vispār nav kontaktējies. Konkrētajā lietā tika ierosināta apelācijas tiesvedība un personas dalība tika nodrošināta apelācijas instancē. Norādāms, ka tika identificētas vairākas šādas situācijas.

Nenoliedzami, izpētes laikā tika analizētas arī tādas lietas, kurās pārstāvji pilnvērtīgi pildīja savas funkcijas, turklāt, atsevišķās lietās bāriņtiesu darbinieki, attiecībā uz pārstāvamās personas tiesību aizsardzību, darbojās tiesību jautājumos pat labāk kā personas advokāts, pārzināja personas situāciju, dzīves apstākļus, ka arī bija uzklusījuši personas viedokli, apsekojuši ģimeni un spēja nodrošināt pilnvērtīgu personas pārstāvību gan tajās situācijās, kad piedalījās kopā ar pārstāvamo, gan situācijās, kad tiesas sēdē persona pati nepiedalījās.

Kā jau iepriekš norādīts, bāriņtiesu darbinieku izpratne par savu lomu un funkcijām kriminālprocesos par MRPL piemērošanu ir ļoti atšķirīga. To parāda gan izpētes laikā analizētās lietas, gan pašu bāriņtiesu darbinieku diskusijās paustie viedokļi un sniegtā informācija par konkrēto bāriņtiesu individuālo praksi, tostarp aktualizējot vadlīniju un apmācību trūkumu tieši par šiem specifiskajiem pārstāvības jautājumiem MRPL piemērošanas procesos. 2022.gadā pēc Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas (tagad – Bērnu aizsardzības centrs) pasūtījuma tika radīts metodiskais materiāls “Metodiskie ieteikumi bāriņtiesām par aizgādības lietu jautājumiem”³¹, kur, cita starpā, viena nodaļa tika veltīta arī tēmai “Pārstāvība kriminālprocesā”, tomēr arī šeit jautājums tiek aplūkots samērā formāli, koncentrējoties uz normatīvajā regulējumā noteikto, bet nesniedzot kādas konkrētas vadlīnijas un labās prakses piemērus pārstāvības īstenošanai praksē.

³¹ <https://www.bac.gov.lv/lv/media/1647/download?attachment>

8.3. Secinājumi

Ņemot vērā konkrēto lietu specifiku, kā arī to, ka lielākajā daļā lietu pati persona procesā nepiedalās, pārstāvja nozīme no cilvēktiesību viedokļa ir ārkārtīgi būtiska. Tādējādi jau pirmstiesas procesā procesa virzītājam ir ļoti svarīgi ievērot normatīvajā regulējumā ietvertos nosacījumus, kas skar personas ar garīga rakstura traucējumiem pārstāvības nodrošināšanai būtiskus aspektus, kā personas viedokļa uzklauššana, izvēlētā pārstāvja patieso interešu noskaidrošana, kā arī likumā ietverto tiesību izpratne un spēja tās aktīvi izmantot pārstāvamās personas tiesību un interešu nodrošināšanā.

Diemžēl no analizētajām lietām secināms, ka lielākajā daļā gadījumu, personu pārstāvji tomēr neveic savas funkcijas atbilstoši normatīvajam regulējumam. Vairums pārstāvju savu lomu izprot kā tādu, ka viņiem jāierodas tiesā un jāpasaka savas subjektīvās domas par to, vai viņiem liekas, ka vajadzētu personu atzīt par nepieskaitāmu un noteikt MRPL. Turklāt, savu lomu un funkcijas procesā neizprot ne tikai privātpersonas – radnieki, kas tiek pieaicināti pārstāvēt personu, – bet arī bāriņtiesas darbinieki.

Tai pat laikā vērojama tendence, ka lietās, kur pārstāvju patiesā vēlme ir iesaistīties personas situācijā un aizstāvēt viņa tiesības un intereses konkrētajā procesā, nereti veidojas labāka sadarbība arī ar pašu personu, kā rezultātā procesā tiek iegūta objektīvāka informācija, kas ļauj tiesai pieņemt izsvērtāku un argumentētāku nolēmumu, ievērojot un nodrošinot konkrētās personas tiesības.

Noteikti daudzos gadījumos problēmas rada arī tas, ka pašas personas viedoklis par potenciālo pārstāvi nemaz netiek noskaidrots, vai arī, pat ja tas tiek pausts, tad bez nekādas argumentācijas, tas tiek ignorēts.

9. Rekomendācijas

1. Veikt grozījumus KPL, izslēdzot no tā normas, kas nosaka to, ka personas dalība procesā atkarīga no tiesu psihiatriskās ekspertīzes atzinuma;
2. Veikt grozījumus normatīvajā regulējumā, paredzot, ka tiesu psihiatriskajā ekspertīzē tiek sniegts atzinums par to, vai ir nepieciešami kādi pielāgojumi, atbalsts personas dalībai pirmstiesas un/vai tiesas procesā, ņemot vērā konkrētās personas veselības stāvokli;
3. Nodrošināt, ka tiesas procesā nepieciešamības gadījumā iespējams veikt pielāgojumus, lai procesā pilnvērtīgi varētu piedalīties arī personas ar dažāda veida invaliditāti;
4. Gan pirmstiesas procesa virzītājiem, gan tiesnešiem nodrošināt apmācības par personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesībām un komunikāciju ar šīm personām;
5. Nodrošināt to, ka visiem advokātiem, kas sniedz palīdzību kriminālprocesos par MRPL noteikšanu, ir bijušas apmācības gan par personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesībām, gan par komunikāciju ar šīm personām;
6. Procesā virzītājam detalizēti izskaidrot (sagatavojot šo informāciju arī rakstveidā) pārstāvjiem viņu lomu un funkcijas procesā, kā arī seko līdzi, lai pārstāvis veic savus pienākumus adekvāti.